चम्पूकाव्यम्

स्वरूपम्

- ‘चपि’ धातोः ‘उ’ प्रत्ययेन अस्य शब्दस्य व्युत्पत्तिः ।
- चम्पयतीति चम्पूः ।
- चमत्कृत्य पुनाति सहृदयान् विस्मयीकृत्य प्रसादयतीति चम्पूः ।

Contd……

- ‘मिश्रकाव्यम्’ इति अस्य नामान्तरम् ।
- गद्येन पद्येन च मिश्रितं भवति इदं काव्यम् ।
- उच्छ्वास-स्तबक-आश्वास-उल्लास-काण्ड-तरङ्ग-सर्ग-विलास-लम्बक-कल्लोल-मनोरथ-बिन्दु-परिच्छेद-आदिभिः नामभिः विभज्यते ।
- अत्र आत्मनः भावादीन् विवक्तुं गद्यं वा पद्यं वा चेतुं कवेः स्वेच्छा भवति ।

लक्षणम्

- ‘मिश्राणि नाटकादीनि तेषामन्यत्र विस्तरः ।
  गद्यपद्यमयं काव्यं चम्पूरित्यभिधीयते ।।’ (काव्यादर्शः)
- ‘गद्यानुबन्धरसमिश्रितपद्यसूक्तिः हृद्या हि वाद्यकलया कलितेव गीतिः ।’ (भोजराजः)

Contd……

‘गद्यपद्यमयी साङ्का सोच्छ्वासा चम्पूः ।’

(हेमचन्द्रः)

‘गद्यपद्यमयी साङ्का सोच्छ्वासा कविगुम्फिता ।
उक्ति-प्रत्युक्ति-विष्कम्भशून्या चम्पूरुदाहृता ।।’ (अज्ञातविद्वान्)

यथा – नलचम्पूः, मदालसा चम्पूः, भारतचम्पूः, नृसिंहचम्पूः, पारिजातहरणचम्पूः इत्यादयः ।

चम्पूकाव्यानां वर्गीकरणम्

1. रामायणमाश्रित्य -

यथा रामायणचम्पूः, अमोघराघवचम्पूः, काकुत्स्थविजयः, रामचन्द्रचम्पूः, रामकथासुधोदयः, रामचर्यामृतचम्पूः, रामाभ्युदयः, रामचम्पूः, अभिनवरामायणम्, राघवचम्पूः चेति ।

2.महाभारतमाश्रित्य –

भारतचम्पूः, अभिनवभारतचम्पूः, भारतचम्पूतिलकम्, नलचम्पूः, वसुचरित्रचम्पूः इत्यादयश्चेति ।

Contd.....

3. पुराणमाश्रित्य -

भागवतचम्पूः, रुक्मिणीपरिणयचम्पूः, माधवचम्पूः, इत्यादयश्चेति।

4. जिनग्रन्थान् आश्रित्य -

पुरुदेवचम्पूः, यशस्तिलकचम्पूः, समरादित्यकथाचम्पूः, इत्यादयश्चेति।

Contd.....

5. महापुरुषाणां जीवनमाधारीकृत्य -

जगद्गुरुदिग्विजयः, शङ्करचम्पूः, वेदान्ताचार्यविजयः, यतिराजविजयः, आनन्दकन्दचम्पूः इत्यादयश्चेति ।

6.यात्राप्रबन्धात्मकम् –

केरलाभरणचम्पूः, चित्रचम्पूः, यात्राप्रबन्धचम्पूः, विश्वगुणादर्शचम्पूः इत्यादयश्चेति ।

Contd.....

7. देवमहोत्सवान् आधारीकृत्य -

अश्वत्थक्षेत्रयागचम्पूः, इन्दिराभ्युदयचम्पूः, कृष्णविलासचम्पूः, यदुगिरिभूषणचम्पूः, वेङ्कटेशचम्पूः इत्यादयश्चेति ।

8. दार्शनिकचम्पूकाव्यानि -

तत्त्वगुणादर्शचम्पूः, विद्वन्मोदतरङ्गिणीचम्पूः चेति ।

9. काल्पनिकचम्पूकाव्यानि -

उदयसुन्दरीकथा, कोटिविरहचम्पूः, यमुनावर्णनम्, विक्रमसेनचम्पूः इत्यादयश्चेति ।

END